

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ОСУДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: ДО ПРОБЛЕМИ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОГО ВИРАЖЕННЯ

У статті досліджено основні аспекти функціонування мовленнєвого жанру осуду на матеріалі публіцистичних текстів (зокрема онлайн-видань). Окреслено характерні особливості публіцистичного стилю, які спричинюють необхідність розгляду проблеми взаємодії мовців в аспекті соціальних відносин, та дослідження вербальної реакції соціуму на дії окремих його представників, які порушують певні моральні та соціальні норми. У статті проаналізовано основні мовні одиниці, характерні для цього жанру, та зокрема дія текстів політичної тематики.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, публіцистика, оцінка, осуд, мовна одиниця.

Коваленко Ю. В. Речевой жанр осуждения в украинской публицистике: к проблеме об особенностях вербального выражения. В статье исследуются основные аспекты функционирования речевого жанра осуждения на материале публицистических текстов (в частности онлайн-изданий). Определяются характерные особенности публицистического стиля, которые вызывают необходимость рассмотрения проблемы взаимодействия говорящих в аспекте социальных отношений, и исследования вербальной реакции социума на действия отдельных его представителей, нарушающих определенные моральные и социальные нормы. В статье анализируются основные языковые единицы, характерные для данного жанра, и в частности для текстов на политическую тематику.

Ключевые слова: речевой жанр, публицистика, оценка, осуждение, языковая единица.

Kovalenko Y. V. The Speech Genre of Condemnation in Ukrainian Press: to the Problem of Verbal Expressing. The article deals with the basic aspects of the speech genre of condemnation on the materials from journalistic texts (in particular online publications). It is outlined the main features of journalistic style that lead to the need to study the problem of interaction between speakers in terms of social relations, and the research of verbal reactions of society to the actions of some of its representatives who violate certain moral and social norms. The basic language units, typical of this genre, and in particular for texts on political issues are analyzed in the article. The current works of the researchers in the field of the study of speech genres that operate within the discourse of confrontation are analyzed. The relevance of the problem is caused by the necessity of detailed study of evaluative speech genres in Ukrainian press, providing the identification of pragmatic characteristics of speech acts and linguistic units of different levels, which organize the communicative intention of the speaker. The aim of the article is to highlight the basic aspects of the speech genre of condemnation in Ukrainian journalism and the main features of its verbal expression. Linguistic units, typical for expression of condemnation are dominated by those the semantics of which contain negative evaluation and structure-clip s with negative semantics. However, there are cases when the text does not contain any lexical units with semantics of negative evaluation, but there is general condemnation pragmatics.

Keywords: speech genre, publicism, evaluation, condemnation, linguistic unit.

Засоби масової інформації зазвичай зорієнтовані на висвітлення найактуальніших соціально-економічних, політичних, правових проблем, а також проблем культури, релігії та подій, що хвилюють сучасне суспільство і представляють усі сфери життя в усіх його проявах. Зокрема публіцистика, як зазначають П. Лазарсфельд та Р. Мертон, здатна вплинути на формування

громадської думки, на трансформацію ідеологічної, економічної, політичної позиції соціальних інститутів, виступаючи найпотужнішим засобом агітації та пропаганди, суспільного виховання.

Важливість ролі засобів масової інформації в житті кожної окремої людини та суспільства в цілому спричиняє необхідність розгляду проблеми взаємодії мовців в аспекті соціальних відносин, комунікації, зорієнтованої на врегулювання міжособистісних стосунків, а також характеристики мовленнєвих жанрів, що реалізують ставлення мовця до ситуації або дій візаві. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю детального вивчення оцінних мовленнєвих жанрів в українській публіцистиці, механізмів розгортання мовленнєвих актів осуду, стратегій і тактик вербальної поведінки мовців. Мета статті полягає в окресленні основних аспектів мовленнєвого жанру осуду в українській публіцистиці та визначенні особливостей його вербального вираження.

На думку М. Бахтіна, «мовленнєві жанри організують наше мовлення практично таким чином, як його організують граматичні форми (синтаксичні). Ми навчаємося відливати наше мовлення в жанрові форми, і чуючи чуже мовлення, ми вже з перших слів угадуємо його жанр, передбачаємо певний об'єм (тобто приблизну довжину мовленнєвого цілого), певну композиційну побудову, передбачаємо кінець, тобто з самого початку ми маємо відчуття мовленнєвого цілого» [1, с. 271]. Науковець зауважує, що мовленнєві жанри виформовуються історично в процесі комунікативної діяльності людей, використовуються ними як готові творення: «якби мовленнєвих жанрів не існувало і ми не володіли ними, якби нам доводилося їх створювати вперше в процесі мовлення, вільно і вперше будувати кожне висловлювання, мовленнєве спілкування було б практично неможливим» [1, с. 272].

Так для формування позитивного ставлення до події, об'єкта чи особистості застосовують мовленнєві жанри, що виражають позитивну оцінку (наприклад, похвала, схвалення, комплімент). Для формування негативної суспільної думки використовують негативно-оцінні мовленнєві жанри (якот докір, засудження, критика, обвинувачення).

Окремим проявом негативної громадської позиції є конфронтативна комунікація її учасників, вербальні й невербальні засоби якої можуть розпалювати, підтримувати чи нейтралізувати конфліктну ситуацію. Психологічні й соціологічні способи врегулювання конфліктів були предметом вивчення А. Ішмуратова, Дж. Скотта. Об'єктом мовознавчих розвідок А. Корольової стали комунікативні стратегії і тактики учасників, Н. Мартисюк та К. Піщікової — гендерний аспект конфліктної мовленнєвої взаємодії, реалізацію вербальної агресії досліджували І. Бублик, В. Жельвіс. Меншу увагу приділено типам мовленнєвих жанрів, які функціонують у межах конфронтативного дискурсу і визначають його природу [5, с. 4].

Жанр осуду, із-поміж інших конфронтативних жанрів, становить, перш за все, мовленнєву реалізацію оцінки. Вираження негативної оцінки ситуації або об'єкта, його якостей, діяльності є основною метою висловлень такого жанру. Іншою метою є здійснення впливу на адресата, а у випадку, коли

адресат та об'єкт негативної оцінки той самий, змусити його до певних дій, змінити поведінку, що викликала негативну реакцію [2, с. 53].

Осуд більшою мірою тяжіє до морально-етичної сфери, що виражається в специфічному мовленнєвому втіленні, тому суб'єкт осуду часто оперує категоріями моралі й моральності [6, с. 9]. Передусім це категорії добра і зла як абсолютні координати моралі, а також інші категорії, що є похідними, випливають із них. Залежно від комунікативної ситуації, відносин між комунікантами, мети, з якою висловлюється осуд, може застосовуватися ряд засобів для посилення категоричності висловлення або для пом'якшення негативного впливу. Окрім моральних норм, осуд може виражати оцінку дотриманих індивідом чи групою певних соціальних правил та регламентацій, прийнятних у суспільстві.

Засоби масової інформації можуть не лише оцінювати ступінь відповідності соціальним і моральним нормам, вони також і встановлюють ці норми. Зазвичай, як окремих індивідів, людина може досить «розмити» ставитися до моральних та соціальних норм, однак засоби масової інформації через їх поширеність і публічність змушують зайняти її конформістську або нонконформістську позицію. Таким чином, на думку П. Лазарсфельда, відбувається публічне підтвердження моральних вимог, і це зміцнює мораль у суспільстві [8, с. 13].

Розглядаючи публіцистичні тексти політичного спрямування, слід зазначити, що основними підставами для висловлення осуду зазвичай є діяльність чи бездіяльність уряду або окремих його представників; місцевих, національних та міжнародних політичних організацій, а також людей та організацій, що не займаються політичною діяльністю, однак потрапили в поле зору засобів масової інформації. Засуджуватися можуть політичні режими та ідеології, у рамках яких діють певні політики, партії, організації або навіть інші засоби масової інформації.

Оскільки висловлення осуду мають на меті, перш за все, надання оцінки тим чи тим явищам, жанр осуду доцільно відносити до оцінних мовленнєвих жанрів, який дотично розглядали у своїх студіях Л. Гусліста та О. Черняк. При цьому Л. Гусліста зауважувала, що «досліджуються мовленнєві акти, орієнтовані на вираження негативної етичної оцінки, які формують контексти осуду» [4, с. 3]. А от О. Дерпак, аналізуючи конфронтативні мовленнєві жанри на матеріалі української, англійської та польської мов, акцентувала на тому, що «механізми розгортання конфронтативного дискурсу, його стратегії і тактики, а особливо природа мовленнєвих жанрів, які їх реалізують, залишаються недостатньо вивченими. Фактично відсутній перелік основних конфронтативних одиниць, не з'ясованими залишаються проблеми взаємозв'язку мовленнєвих жанрів у конфліктному дискурсі. Невідпрацьованою на практиці є схема аналізу мовленнєвого жанру» [5, с. 4].

Мовленнєвий жанр осуду характеризується тим, що реалізується широкий спектр можливостей для його вербального оформлення (вибір лексичних, граматичних, стилістичних засобів вираження думки й оцінки адресата) та способів висловлення осуду адресатові.

Серед лексичних одиниць, що використовують для вираження осуду, слід виділити ті, у семантиці яких міститься негативна оцінка, а також ті, за допомогою яких негативна оцінка реалізується лише в певному контексті. Розглянемо на прикладі: *Але за всі роки незалежності, державні службовці на вищих рівнях тільки цим і займалися: створювали й кришували конвертаційні центри, обвалювали гривню під вибори й без них, піляли держбюджет. І це треба чітко сказати: головними крадіями бюджету були й, безперечно, дотепер є — чиновники в купі з олігархами* [7]. Наведене висловлення загалом демонструє осуд діяльності держслужбовців, що виражено: 1) негативно забарвленою лексикою низького стилю *кришувати (конвертаційний центр); обвалювати (гривню) та піляти (держбюджет)*; 2) словами з виразною негативною конотацією (*крадій* — «той, хто займається розкраданням чийсь-небудь власності» [3]; 3) словами з імпліцитною негативною конотацією (*олігарх* — «1. член олігархічного уряду; 2 особа, що належить до правлячої групи експлуаторської меншості» [10]). Слово має два значення і зрозуміти, у якому сенсі використовується слово *олігарх* та чи реалізує воно в цьому разі негативну конотацію, можна лише з контексту висловлення.

Тексти засобів масової інформації як форма швидкої реакції на певні події, рефлексії на гострі теми, що постійно дискутуються, демонструють уже майже сформований корпус мовних кліше із закріпленою в них негативною семантикою (*корупційні дії, засуджується суспільством, замовчання злочинів, клановість у Верховній Раді, обвалювати гривню, крадії бюджету, корумпований прошарок суспільства, зв'язаний багаторічними злочинами*). Виникнення подібних мовних шаблонів умотивоване необхідністю презентувати вербальну реакцію соціуму на дії окремих його представників, які порушують певні моральні норми: *До розкоші чиновників і їх сімей, на фоні бідкування суспільства, до корупційних дій уже нинішньої влади, до намагання замовчати злочини минулої влади, до клановості у Верховній Раді, до зруйнування історичного й природного просторів під виглядом необхідності забудов* [7]. Зауважимо, що використання декількох мовних сполук такого типу посилює негативну емоційність усього висловлення.

Однак трапляються випадки, коли в тексті не представлені лексичні одиниці із семантикою негативної оцінки, проте загалом наявна прагматика осуду: *Майже за рік роботи жодних системних змін у цій сфері не було проведено. 9 місяців дорогоцінного часу втрачено* [9].

Таким чином, існує необхідність подальшого дослідження мовленнєвого жанру осуду в аспекті соціальних відносин. Осуд, як й інші оцінні мовленнєві жанри доцільно вивчати на основі матеріалів публіцистики, оскільки саме для цього стилю характерна яскравість та емоційність, що викликано необхідністю вплинути на думку масового адресата. Оскільки осуд становить мовленнєву реалізацію оцінки, серед мовних одиниць, що використовують для вираження осуду, переважають лексичні одиниці та мовні сполуки, що містять у собі негативну семантику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Бахтин М. М.** Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1886. — 412 с.
2. **Бигунова Н. А.** Объект оценки в положительно-оценочных речевых актах (на материале современного английского языка) / Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. — К.: Логос, 2012. — с. 51-59. 3. **URL:** <http://uk.worldwidedictionary.org/крадій> 4. **Гусліста Л. О.** Негативна етична оцінка в контекстах осуду (на матеріалі сучасної публіцистики): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.02.— Харків, 2002. 5. **Дерпак О.В.** Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов): автореф. дис. ...канд. філол. наук:10.02.15. — Київ, 2005. 6. **Дубровская Т. В.** Речевые жанры «осуждение» и «обвинение» в русском и английском речевом общении: автореф. дис. ...канд. наук: 10.02.19. — Саратов, 2003. 7. **URL:** <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/1/7053731/> 8. **Лазарсфельд П., Р.** Мертон Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие / В кн.: Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. —М.: РГИУ, 2002. — 233 9. **URL:** <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/01/2/7053310/> 10. **URL:** <http://sum.in.ua/s/oligharkh>

Коваленко Юлія Володимирівна — аспірантка кафедри української мови; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська 2, м. Харків, 61168, Україна.

E-mail: yulia1001k@gmail.com

tel.: +38 068-641-52-00

orcid.org/0000-0002-4572-8391

Kovalenko Yuliia Volodymyrivna— Post-Graduate Student, Department of the Ukrainian Language, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Valentynivska Str. 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.